

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В.Я. Тацій

19 грудня 2019р.

ВИСНОВОК

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого щодо дисертації Байрачної Марини Ігорівни на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 21 листопада 2017 р., протокол № 3).

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару, проведеного на кафедрі цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, щодо попередньої експертизи дисертації Байрачної М. І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» від 17 грудня 2019 року № 6

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Яроцький В.Л., доктор юридичних наук, професор Симсон О.Е., доктор юридичних наук, доцент Бірюкова А.Г., доктор юридичних наук, професор Надьон В. В, доктор юридичних наук, професор Явор О.А.; кандидати юридичних наук, доценти: Домашенко М.В., Чуйкова В.Ю., Мороз М.В., Піддубна В.Ф., Крижна В.М., Тупицька Є.О., Євков В.М., Колісникова Г.В., Іванова К.Ю.; кандидати юридичних наук, асистенти: Скакун Ю.Є., Музика Т.О., Попов В.А., Рубан О.О., Гузь Є.В.; лаборант Філонова Ю.М.

З присутніх – 5 доктори юридичних наук та 14 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Проведення попередньої експертизи дисертації Байрачної М. І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензенти:

1. Доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ольга Анатоліївна Явор.

2. Кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Євгенія Олександрівна Тупицька.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Байрачної М. І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Доповідач обґрунтувала вибір теми дослідження, визначила мету, завдання, методологію та методику, охарактеризувала об'єкт та предмет дослідження, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказала науково-практичну значущість роботи.

Автором зазначено, що правове регулювання сімейних відносин спрямоване на зміцнення сім'ї, утвердження почуття обов'язку перед її членами, побудова сімейних відносин на принципах взаємодопомоги та підтримки. У сім'ї людина знаходить задоволення своїм одвічним прагненням до особистого щастя, до досягнення прекрасного та піднесеного. Шлюб, спорідненість і на цій основі особиста прихильність – цементуючий початок сімейного союзу. Вони породжують такі риси та особливості відносин між його членами, як взаємна турбота, допомога і підтримка один одного. Ці риси та особливості відносин реалізуються завдяки здійсненню особистих та майнових суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків, які виникають, як правило, із шлюбних правовідносин, зі створенням сім'ї. Регулювання особистих немайнових відносин – одне із завдань, що стоїть перед Сімейним кодексом України, а метою такого регулювання є зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб, побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки в повсякденному житті. На сьогодні Сімейним кодексом України визначено дві категорії відносин – це: 1) цивільні шлюбні відносини; 2) фактичні шлюбні відносини. З аналізу норм сімейного законодавства робиться висновок, що в певних передбачених законом випадках, у визначених відносинах сторони мають рівну можливість здійснення суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків незалежно від вибору відносин (шлюбних чи фактичних). Тому нагальною залишається проблема визначення рівності/нерівності здійснення суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків особами, які перебувають у шлюбі (подружжям) та особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах щодо один одного, а також здійсненням суб'єктивних прав та виконанням суб'єктивних обов'язків подружжям

(фактичним подружжям) щодо малолітніх (неповнолітніх) дітей.

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою і логікою дослідження та складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку.

По завершенню доповіді Байрачної М. І. присутніми були поставлені такі запитання:

Д.ю.н, доц. Бірюкова А.Г.: «Шановний здобувач, що Ви розумієте під запропонованою Вами категорією «нуклеарності»?»

Дисертант: «В дослідженні запропоновано функцію нуклеарності, яка відповідає за створення нової сім'ї подружжям. Саме шлюб є першоосновою визначення сім'ї. Слід зазначити, що ця функція буде характерна і для фактичних шлюбних відносин. Спільність проживання, пов'язаність спільним побутом, взаємність прав та обов'язків жінки та чоловіка без шлюбу також складають сім'ю і побудова цими особами свого самостійного «гнізда» вважатиметься нуклеарною сім'єю. Потрібно додати, що нуклеарну сім'ю може створити і мати одиночка. Нуклеарна функція не застосовується на випадки створення сім'ї подружжям у вже створеній сім'ї їх батьків. Таким чином, нуклеарна сім'я – це новостворена сім'я, яка складається із подружжя (як першооснова), осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (фактичного подружжя), батьків (подружжя-фактичного подружжя) та дітей, матері одиночки та інших членів сім'ї».

К.ю.н., доц. Мороз М. В.: «Як Ви поділяєте права та обов'язки подружжя? Що є критерієм такого поділу?»

Дисертант: «В дисертаційному дослідженні права та обов'язки подружжя залежно від їх застосування поділені на особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя. В свою чергу, особисті немайнові права розподіляються на загальні та спеціальні: 1) загальні - це особисті немайнові права, що здійснюються подружжям, які визначені в законі та характерні для всіх подружніх пар; 2) спеціальні - це особисті немайнові права, які подружжя можуть здійснювати при певних, необхідних життєвих обставинах. Майнові права та обов'язки подружжя охоплюють сферу трьох основних напрямів: 1) правовий режим майна подружжя у шлюбі; 2) порядок управління майном; 3) відносини подружжя щодо надання утримання».

К.ю.н., доц. Піддубна В.Ф.: «Ви запропонували визначення шлюбу, чи виокремлювали Ви ознаки шлюбу?»

Дисертант: «У дисертаційному дослідженні окрема увага приділена аналізу характерних ознак шлюбу, і на їх основі запропоновано визначення шлюбу. Визначено, що: 1) шлюб – це союз (не правочин, не договір) жінки і чоловіка, заснований на моногамному зв'язку. Це фізіологічна ознака, бо СК України дозволяє укласти шлюб тільки між

жінкою і чоловіком, а звідси - створення такого союзу двома жінками або двома чоловіками не тягне за собою виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Співжиття двох жінок або двох чоловіків не заборонено законом, але і не підлягає правовому регулюванню. У шлюбні відносини можуть вступати тільки жінка і чоловік, і тільки відносини, які виникають між ними, підлягають правовому регулюванню нормами сімейного права;

2) шлюб – це вільний союз. Вступ до шлюбу є добровільним і вільним, так само як є вільним припинення шлюбу шляхом його розірвання;

3) шлюб – це союз, що дозволяється з досягненням шлюбного віку. Шлюбним віком як для жінок, так і для чоловіків є вік повноліття – 18 років. Особи молодше цього віку не можуть з необхідною відповідальністю вирішити таке життєво важливе питання, як вступ у шлюб. При наявності поважних причин (вагітність, народження дитини тощо) суд на прохання молодят може дозволити вступити в шлюб особам, які досягли 16 років;

4) шлюб – це рівноправний союз жінки і чоловіка, що вступають до шлюбу. Рівноправні як відносно особистих прав, так і відносно майнових прав. Стаття 24 Конституції України закріплює рівні права всіх громадян незалежно від раси, кольору шкіри. Рівність суб'єктів слід розглядати в економічному та юридичному аспектах. Юридична рівність характеризується тим, що сторони в конкретних правовідносинах здійснюють свої права та виконують свої обов'язки вільно з урахуванням встановлених прав і обов'язків у договорі, вони не перебувають в підпорядкуванні, навіть коли стороною виступає держава. Що стосується економічної рівності, то вона не завжди забезпечується з об'єктивних та суб'єктивних причин. Отже, в шлюбних правовідносинах однією з головних ознак є рівність сторін (подружжя – жінки та чоловіка);

5) шлюб – це союз, що укладається у встановленій державою формі, тобто державні органи, які реєструють шлюбний союз, пред'являють до нього ряд вимог, передбачених законом. У літературі була висловлена думка, що «реєстрація в правовому відношенні повинна розглядатися лише як констатація, фіксація того чи іншого факту, події, явища, а не бути правовстановлюючою дією, без якої не можуть виникати правовідносини. Тому реєстрація шлюбу в органах державної реєстрації актів цивільного стану повинна розглядатися як досить надійне, але далеко не єдине свідчення, доказ здійсненого одруження». Таким чином, шлюб – це добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, заснований на взаємних почуттях любові та зареєстрований у визначеному законом порядку. З моменту реєстрації шлюбу на подружжя покладаються взаємні суб'єктивні права та обов'язки, які виникають у подружніх правовідносинах».

Д.ю.н., проф. Сімсон О.Е. «Чим обґрунтована Ваша пропозиція щодо розмежування категорій «суб'єктивний обов'язок» та «сімейно-правова відповідальність в аліментних зобов'язаннях?»

Дисертант: «Суттєва особливість аліментного зобов'язання складається з того, що примусове виконання забезпечується не в силу самого по собі існування цього обов'язку, а лише за наявності вимоги з

боку іншої особи, зацікавленої в її реалізації. Серед науковців існує думка про те, що стягнення аліментів у судовому порядку не є відповідальністю, хоч і являє собою санкцію, тому що містить елементи примусу. Не будь-яка санкція, яку встановлено у випадку порушення зобов'язання, є реалізацією відповідальності. Санкції поділяють на дві основні групи: заходи відповідальності й міри захисту. Тобто поняття санкції й відповідальності не ідентичні. Відповідальність являє собою систему заходів примусового характеру, які застосовуються до правопорушника й викликають у його майновій сфері негативні наслідки. Під час стягнення аліментів у судовому порядку платник не несе жодного додаткового обтяження. Слід зауважити, що до правовідносин з приводу несплати аліментів, не завжди можна застосувати категорію відповідальності. Так, якщо сторона вимагає від правопорушника сплати виключно аліментного обов'язку, визначеного або законом, або умовами договору, то відповідно до визначених правовідносин слід застосовувати категорію «стягнення обов'язку в примусовому порядку». Категорія відповідальності у сімейному праві буде мати місце, у випадках, якщо на правопорушника (платника аліментів) в примусовому порядку покладено виконання основного обов'язку, визначеного законом або договором, а також сплата неустойки, а у виключних випадках, й позбавлення батьківських прав.

Таким чином, стягнення аліментів у примусовому порядку не є відповідальністю, а є виконанням основного обов'язку в примусовому порядку. Відповідальність у сімейному праві матиме місце тоді, коли на боржника (правопорушника – платника аліментів) покладено виконання основного обов'язку зі сплати аліментів, визначеного законом або договором, а також сплати неустойки за час прострочення виконання зобов'язання, а у виключних випадках, й позбавлення батьківських прав. Тільки в цих випадках слід застосовувати категорію відповідальності».

К.ю.н., доц. Домашенко М.В. «Ваше ставлення до уживаної в суспільстві категорії «фактичний шлюб», «Фактичні шлюбні відносини»? Чи можна їх вважати тотожними категоріями?»

Дисертант: «Термін «фактичний шлюб» в даному випадку є не зовсім прийнятним, оскільки жінку і чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, пов'язує не весь комплекс подружніх прав та обов'язків, а тільки деякі з них. Через це терміни «фактичний шлюб» і «фактичні шлюбні відносини» не є тотожними. В даному випадку є більш точним застосовувати саме термін «фактичні шлюбні відносини». Деякими ученими пропонується, навіть, ввести в законодавчий ужиток термін «конкубінат», який був відомий ще римському праву. Як зазначає один з розробників Сімейного кодексу України, «конкубінат характеризується відсутністю формальних перешкод до шлюбу». На нашу думку, дана пропозиція має бути підтримана, оскільки цей термін повністю відображає за змістом, сутність відносин, які виникають між жінкою і чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою. Крім того, він вже був адаптований в

праві дореволюційної Росії, і не має сенсу відмовлятися від цього надбання, придумуючи нові визначення для вищевказаних відносин. У свою чергу, Верховний Суд в своїй постанові від 20 лютого 2012 р. визначив фактичні шлюбні відносини таким чином, коли чоловік і жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі та між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю.

Після відповідей на запитання з відгуком на дисертацію виступила науковий керівник – доктор юридичних наук, професор Надьон Вікторія Валентинівна.

У відгуку зазначено тематику опублікованих статей, апробацію результатів дослідження, наукову новизну положень, розроблених особисто дисертантом, а також практичне значення отриманих результатів.

Як показав аналіз змісту наукової розробки, вибрана дисертантом тема дослідження є досить актуальною та такою, що представляє теоретико-прикладне значення. Для досягнення поставленої мети і задачі цієї дисертації Марина Ігорівна вірно визначила об'єкт, предмет і методи дослідження, які уміло використала при вирішенні конкретних проблем теоретичного та практичного характеру у своїй дисертації. Їх застосування в роботі показало також, що здобувачка має достатній загальний рівень розвитку та професійно і грамотно володіє вибраним арсеналом дослідження, що в кінцевому результаті, дозволило їй логічно сформулювати наукову новизну цієї розробки, а також визначити теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження.

Чітке знання предмету дослідження та проявлена при цьому природна ерудиція дозволила дисертантці вивести відповідні науково обґрунтовані висновки як по розділах, так і в цілому по дисертації. Такий підхід відобразився й на змісті розроблених у дисертації змін і доповнень до чинного сімейного та цивільного законодавства України.

Протягом роботи над дисертацією, змінювалося, у тому числі за вказівками наукового керівника, змістовне наповнення більшої частини її розділів та підрозділів. При цьому дисертантом було проведено необхідний обсяг роботи з опрацювання значного переліку наукових, законодавчих та інших джерел за темою дослідження.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні теоретично-правових засад та науково обґрунтованих пропозицій щодо законодавчого удосконалення прав та обов'язків подружжя, а також осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, що виникають при створенні сім'ї, їх правове регулювання, на основі аналізу судової практики та досвіду іноземних країн, з'ясовано сутність сім'ї як правої категорії; визначено функції сім'ї; здійснено поділ прав та обов'язків подружжя; проаналізовано права та обов'язки подружжя в окремих видах договорів; розглянуто співвідношення майнових прав та обов'язків подружжя та осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; з'ясовано особливості виконання майнових

обов'язків подружжя та відповідальність за їх невиконання; розроблено науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення вітчизняного сімейного законодавства у сфері регламентування прав та обов'язків подружжя та осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах без реєстрації шлюбу. Основні результати роботи містять нижченаведені положення.

У відгуку науковий керівник зазначила, що дисертація Байрачної М.І. була перевірена на наявність текстових запозичень, в результаті, чого зроблено висновок про те, що робота є самостійною, не містить ознак плагіату і може бути допущена до захисту.

Після цього слово було надано **рецензентам** наукової праці:

Доктор юридичних наук, професор Явор О.А. відзначила достатньо високий науковий рівень дисертації Байрачної М.І. Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у тому, що її автор, як показав аналіз змісту дисертації та опублікованих нею праць, надав важливі пропозиції щодо вирішення концептуальних проблем, які виникають між подружжям щодо особистих немайнових та майнових прав та обов'язків, а також щодо окремих проблем здійснення прав та виконанні обов'язків, що виникають у осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Дисертантка сформулювала власне визначення поняття шлюбу, функцій сім'ї, запропонувала нову категорію для сімейного права «нуклеарна сім'я».

Подана робота є ґрунтовним дослідженням, наукова достовірність якого обумовлена значною мірою й тим, що авторка проаналізувала представницький бібліографічний та емпіричний матеріал. Її зміст відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності, отримані результати піддані апробації. Цілі, поставлені автором дослідження, досягнуті. Ця дисертація має логічний і завершений характер, оформлена відповідно до існуючих вимог.

Проте в роботі є низка положень, що мають достатньо спірний характер.

Зокрема, у висновках до розділу I авторка пропонує нову в сімейному праві категорію «нуклеарної сім'ї», вдало дає їй визначення, однак спірним є висновок щодо суб'єктного складу нуклеарної сім'ї, а саме подружжя, осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (фактичного подружжя), батьків подружжя (фактичного подружжя) та дітей, матері одиначки та інших членів сім'ї. Якщо щодо подружжя (фактичного подружжя) питань не виникає, то щодо інших суб'єктів залишилося незрозумілим чому дисертантка доповнює суб'єктний склад іншими згаданими суб'єктами (наприклад, батьками, іншими членами сім'ї, матір'ю одиначкою). Взагалі чи потрібно вводити цих суб'єктів до запропонованої нової сім'ї? Чи достатньо було б обмежитися подружжям, фактичним подружжям як першоосновою створення нової сім'ї?

Спірним є висновок дисертантки щодо розмежування категорій «виконання обов'язку» та «відповідальності», які застосовуються у аліментних зобов'язаннях. Дисертанткою зазначено, що стягнення

аліментів у примусовому порядку не завжди є відповідальністю, а в переважній більшості випадків, є виконанням обов'язку в примусовому порядку. Відповідальність у сімейному праві має місце тоді, коли на боржника (правопорушника – платника аліментів) покладено виконання основного обов'язку зі сплати аліментів, визначеного законом або договором, а також сплати неустойки за час прострочення виконання зобов'язання, а у виключних випадках, й позбавлення батьківських прав. Тільки в цих випадках слід застосовувати категорію відповідальності. Так як відповідальність – це захід впливу на правопорушника у примусовому (судовому) порядку, то саме цей факт буде вирішальним щодо застосування категорії відповідальності, а не виконання обов'язку.

Також слід було б приділити увагу і аліментному договору, визначення якого відсутнє у СК України. Потрібно було б показати співвідношення договору про надання утримання та аліментного договору.

Разом з цим, зазначені зауваження мають переважно дискусійний характер і за своїм значенням не знижують загальної позитивної оцінки розглядуваного дослідження.

Основні положення та висновки дисертації були належним чином висвітлені у публікаціях авторки та апробовані під час участі у конференціях. На підставі вищенаведеного рецензент вважає, що дисертація Байрачної М.І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» відповідає вимогам, які ставляться до такого виду робіт та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Кандидат юридичних наук, доцент Тупицька Є.О. відзначила, що дослідження Байрачної М.І. виконане на актуальну тему, становить собою внесок у розвиток вітчизняної юридичної науки, її зміст відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності, отримані результати піддані апробації. Актуальність обраної теми дослідження, полягає, насамперед, у спробі авторки комплексно дослідити питання прав та обов'язків подружжя, а також осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах відповідно до положень Сімейного кодексу України. Науковець позитивно оцінила дослідження здобувачки, підкресливши її самостійний, творчий та завершений характер.

Дисертація виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є цілісним фундаментальним дослідженням, відрізняється глибиною правового аналізу. У роботі відображено цілу низку наукових положень і практичних рекомендацій, які спрямовані на вдосконалення сімейного та цивільного законодавства України.

Оцінюючи в цілому основні результати дослідження, можна зробити висновок, що вони є належним чином обґрунтованими, містять наукову новизну, мають як наукове, так і практичне значення.

Проте, робота не позбавлена і окремих недоліків. Спірним є висновок дисертантки, зроблений у Розділі 3 щодо розміру надання

утримання та визначення на законодавчому рівні мінімального, і максимального розміру надання утримання одному із подружжя. Дисертантом запропоновано визначити на законодавчому рівні мінімальний розмір надання утримання одному із подружжя не менш одного прожиткового мінімуму, а щодо максимального розміру надання утримання, то він повинен бути розрахований залежно від а) можливості надання такого утримання в більшому розмірі; б) необхідності та доведеності збільшеного розміру утримання особою, яка потребує такого утримання. По-перше, потрібно було б визначити конкретніше розмір максимального утримання. По-друге, характерною ознакою утримання одного із подружжя є непрацевдатність та «нужденність», якщо утримання трактувати у зв'язку з «нужденністю», то в цьому контексті мова йде виключно про аліменти, як грошову суму. А якщо «нужденність» трактувати в широкому розумінні (наприклад, у зв'язку з ушкодженням здоров'я), то можливо утримання трактувати в більш широкому розумінні, за аналогією з цивільним договором про довічне утримання (догляд)? Отже, дисертанткою не розглянуто питання співвідношення договору подружжя про надання утримання та договору довічного утримання (догляду) і тому не повно надано визначення зазначеному договору.

Не визначено дисертанткою можливість/неможливість укладення шлюбного контракту фізичною особою, обмеженою у цивільній дієздатності, наприклад, якщо піклувальник дасть згоду на укладення такого договору. Потрібно було б ретельно прописати це питання і надати пропозиції по удосконаленню цивільного законодавства щодо визначеного питання.

Незважаючи на окремі зауваження, дисертація Байрачної М.І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для захисту на здобуття ступеня доктора філософії з відповідної спеціальності.

В обговоренні дослідження також взяли участь:

Канд. юрид. наук, доц. Євков А.М. зазначив, що в дисертації досліджено чимало важливих і дискусійних теоретичних та практичних проблем, використано значну емпіричну базу. Дисертація є завершеною комплексною науково-дослідною працею. В роботі отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують наукове завдання.

У межах роботи проаналізована відповідна вітчизняна та практика ЄС стосовно досліджуваної проблематики. Авторка правильно визначила основні напрями своїх досліджень. Вдало обрана методологія дослідження надала можливість дисертантці повністю досягти поставленої мети.

Враховуючи вищевикладене, дисертація Байрачної М.І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» відповідає вимогам, які пред'являються до такого виду робіт, та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Канд. юрид. наук, доц. Колісникова Г.В. у своєму виступі підтримала попередніх доповідачів, акцентувала увагу на глибокому змісті

авторських визначень і висновків. Відзначила, що дослідження є теоретично і практично значущим. Підкреслила, що у процесі доповіді головних положень дослідження, а також під час відповідей на запитання, Байрачна М.І. продемонструвала знання нормативних та доктринальних джерел, на підставі яких була підготовлена дисертаційна робота, вміння їх узагальнювати, аналізувати, формулювати власні висновки.

У підсумку, дисертація Байрачної М.І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» відповідає встановленим вимогам та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Байрачної М.І. на тему: «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України»

Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. Правове регулювання сімейних відносин спрямоване на зміцнення сім'ї, утвердження почуття обов'язку перед її членами, побудова сімейних відносин на принципах взаємодопомоги та підтримки. Сім'я – це група людей, які спільно проживають, пов'язаних особисто-спорідненою близькістю (подружжя, батьки, діти та ін.). Така близькість виникає головним чином на основі взаємної любові жінки і чоловіка, які вступають в шлюб для задоволення природної потреби народження та виховання дітей. У сім'ї людина знаходить задоволення своїм одвічним прагненням до особистого щастя, до досягнення прекрасного та піднесеного. Шлюб, спорідненість і на цій основі особиста прихильність – цементуючий початок сімейного союзу. Вони породжують такі риси та особливості відносин між його членами, як взаємна турбота, допомога і підтримка один одного. Ці риси та особливості відносин реалізуються завдяки здійсненню особистих та майнових суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків, які виникають, як правило, із шлюбних правовідносин, створенням сім'ї.

Регулювання особистих немайнових відносин – одне із завдань, що стоїть перед Сімейним кодексом України, а метою такого регулювання є зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб, побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки в повсякденному житті (ст. 1 СК України).

Одним з фундаментальних принципів Статуту ООН, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є «рівні права жінок та чоловіків». Україна взяла на себе обов'язок щодо забезпечення гендерної рівності. Гендерна рівність закріплена у Конституції України.

На сьогодні СК України визначено дві категорії відносин – це 1) цивільні шлюбні відносини; 2) фактичні шлюбні відносини. З аналізу

норм сімейного законодавства робиться висновок, що в певних передбачених законом випадках, у визначених відносинах сторони мають рівну можливість здійснення суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків незалежно від вибору відносин (шлюбних чи фактичних). Тому нагальною залишається проблема визначення рівності/нерівності здійснення суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків особами, які перебувають у шлюбі (подружжям) та особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах щодо один одного, а також здійсненням суб'єктивних прав та виконанням суб'єктивних обов'язків подружжям (фактичним подружжям) щодо малолітніх (неповнолітніх) дітей.

У сучасній науці сімейного права відсутні комплексні дослідження прав та обов'язків подружжя. Більшість спеціальних досліджень вітчизняних науковців присвячені окремим проблемним аспектам, а саме: немайновим правам дітей (малолітніх/неповнолітніх), майновим правам подружжя.

Усе вищенаведене свідчить про те, що на сьогоднішній день вирішення проблеми прав та обов'язків подружжя за Сімейними кодексом України є актуальною і значущою з погляду як доктрини сімейного права, так і практики її застосування.

Теоретичну основу дослідження склали праці таких вітчизняних науковців-правників як: М. В. Антокольської, В. К. Антошкіної, В. І. Борисової, Х. І. Вонсович, Є. М. Ворожейкіна, Г. Гаро, Л. Є. Гузь, І. В. Жилінкової, А. О. Дутко, В. Кожевнікової, Л. В. Красицької, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, Т. В. Лісничої, Р. П. Мананкової, М. В. Менджул, О. Михальнюк, В. В. Надьон, Ю. О. Пилипенко, О. Простибоженко, О. М. Пономаренко, О. В. Розгон, З. В. Ромовської, В. О. Рясенцева, О. І. Сафончик, О. В. Синегубова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Тупицької, Є. О. Фоміної, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного, Г. В. Чурпіти, С. І. Шимон, Г. В. Юровської, О. А. Явор, В. Л. Яроцького та ін.

Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000963).

Тема роботи затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 3 від 21 листопада 2017 р.).

Наукове завдання, розв'язання якого отримано в дисертації. Метою наукового дослідження є формування теоретично-правових засад та науково обґрунтованих пропозицій щодо законодавчого удосконалення прав та обов'язків подружжя, а також осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, що виникають при створенні сім'ї між конкретно-

визначеними особами, їх правове регулювання на основі аналізу судової практики та досвіду іноземних країн.

Для досягнення зазначеної мети у дисертаційній роботі поставлені такі завдання:

- дослідити історичний аспект становлення та розвитку сім'ї, шлюбу як умову виникнення подружніх відносин;
- з'ясувати сутність сім'ї як правової категорії;
- визначити функції сім'ї;
- здійснити поділ прав та обов'язків подружжя;
- розкрити права та обов'язки подружжя в окремих видах договорів;
- визначити співвідношення майнових прав та обов'язків подружжя та осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах;
- з'ясувати особливості виконання майнових обов'язків подружжя та відповідальність за їх невиконання;
- розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення вітчизняного сімейного законодавства у сфері регламентування прав та обов'язків подружжя та осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах без реєстрації шлюбу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що представлена робота є одним із перших комплексних досліджень особливостей прав та обов'язків подружжя за СК України. У роботі обґрунтовано нові концептуальні підходи щодо визначення правових категорій сім'ї, шлюбу та правової природи окремих видів договорів, що укладаються між подружжям.

Уперше:

- надана комплексна характеристика особистих немайнових та майнових прав та обов'язків, що виникають у подружніх пар з моменту реєстрації шлюбу. Обґрунтовано, що вони діють протягом шлюбних правовідносин, можуть змінюватися або припинятися на підставі інших юридичних фактів (розлучення, смерть одного із подружжя тощо);

- визначено, під особистими немайними правами подружжя варто розуміти суб'єктивні, природні, ті, що не можна передати іншій особі, невідчужувані, що мають нематеріальний, тривалий характер, що виникають і діють з моменту укладення шлюбу та змінюються або припиняються з моменту розірвання шлюбу, а саме з дня реєстрації розірвання шлюбу, або у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу; під майновими правами розуміти врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства міру можливої поведінки між подружжям щодо майна, набутого за час перебування у шлюбі (спільного майна), а також майна набутого до шлюбу, в період шлюбу за договором дарування або в порядку спадкування (роздільного майна); під майновими обов'язками розуміти врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства міру необхідної, належної поведінки подружжя, з приводу майна, набутого за час перебування у шлюбі (спільного майна), а

також майна набутого до шлюбу, в період шлюбу за договором дарування або в порядку спадкування (роздільного майна). Обґрунтовано, що майнові обов'язки у подружжя виникають не тільки щодо їх спільної сумісної власності, а й щодо особистої приватної власності одного із подружжя;

– запропоновано поділ особистих немайнових прав подружжя на основні та факультативні. Основні – це особисті немайнові права, що здійснюються подружжям, які визначені в законі та характерні для всіх подружніх пар (наприклад, право на вільний вибір кожним з подружжя роду занять і професій; право на вільний вибір місця проживання; право на спільне вирішення питань щодо сімейного життя; право на вибір прізвища при укладенні та розірванні шлюбу тощо); 2) факультативні – це особисті немайнові права, які подружжя може здійснювати при певних, необхідних життєвих обставинах (наприклад, право на сурогатне материнство, зміна статі одного із подружжя, право на інсеменацію жінок спермою чоловіка (донора); на проведення екстракорпорального запліднення і перенесення ембріона (ембріонів) з використанням сперми чоловіка (донора) тощо);

– обґрунтовано що, до сімейних правовідносин варто застосовувати функцію нуклеарності, що спрямована на створення нової сім'ї подружньою парою. Доведено, що нуклеарна функція не поширюється на випадки створення сім'ї подружжям у межах наявної сім'ї їх батьків. Визначено, що нуклеарна сім'я – це новостворена сім'я, яка складається із подружжя (як першооснови), осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (фактичного подружжя), батьків (подружжя-фактичного подружжя) та дітей, мати одначки та інших членів сім'ї;

удосконалено:

– наукові положення про те, що стягнення аліментів у примусовому порядку не є відповідальністю, а є виконанням основного обов'язку в примусовому порядку. Обґрунтовано, що відповідальність у сімейному праві має місце тоді, коли на боржника (правопорушника – платника аліментів) покладено додатковий обов'язок зі сплати неустойки за час прострочення виконання аліментного зобов'язання, а у виключних випадках, й позбавлення батьківських прав;

– наукові положення про визначення мінімального та максимального розміру надання утримання одному із подружжя. Пропонується визначити мінімальний розмір надання утримання одному із подружжя не менш одного прожиткового мінімуму, а щодо максимального розміру надання утримання, то він повинен бути розрахований залежно від а) можливостей надання такого утримання в більшому розмірі; б) необхідності та доведеності збільшеного розміру утримання особою, яка потребує такого утримання;

– поняття договору про надання утримання як домовленість двох осіб (подружжя або осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах) щодо надання утримання одному з них, у разі виникнення

підстав передбачених законом або договором, і з визначенням розміру, порядку, строку та інших умов надання утримання;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні положення, що розкривають специфіку правовідносин подружжя, через функції, які притаманні «сім'ї» як правовій категорії, а саме: функція нуклеарності, репродуктивності, регулятивності, комунікативності, компенсаційності, взаємодопомоги, соціального контролю, виховної функції;

– дослідження питання щодо моменту виникнення майнових прав на заробітну плату та інші доходи отримані одним із подружжя, щодо яких, відповідно до положень СК України, у подружжя виникає спільна сумісна власність. Обґрунтовано, що право спільної сумісної власності на заробітну плату та інші доходи виникає у подружжя з моменту їх фактичного отримання. Факт фактичного отримання доходу вважається достатньою та належною підставою набуття права спільної сумісної власності подружжя;

– теоретичні позиції щодо визначення категорії «згоди», що застосована законодавцем без розкриття її змісту. Визначено, що «згоду» розуміти як належну домовленість подружжя щодо укладення договору в інтересах сім'ї одним із них. Належна домовленість може бути надана одним із подружжя усно щодо правочинів, які мають невисоку ціну; письмово щодо інших правочинів, окрім правочинів з нерухомим або рухомим майном, щодо яких обов'язкова письмова згода і нотаріальне засвідчення;

– теоретичні положення щодо можливості прирівняти до подружжя у майнових правах осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, вирішивши цю нагальну проблему шляхом доповнення частиною 2 ст. 1261 ЦК України наступного змісту: « У першу чергу права на спадкування за законом на рівні з особами визначеними у частині 1 цієї статті має особа, яка з померлим проживала однією сім'єю, але не перебувала у шлюбі з померлим, на протязі не менш семи років, і не перебувала в цей період в будь-якому іншому шлюбі».

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, науково обґрунтовані та достовірні. Це обумовлено застосуванням сукупності методів наукового пізнання, серед яких історико-правовий метод сприяв дослідженню загальної характеристики сім'ї, шлюбу; системний і структурно-функціональний метод використано для розкриття характерних ознак та критеріїв класифікації суб'єктивних цивільних обов'язків. На основі методу аналізу і синтезу сформульовано поняття «сім'ї», «немайнових та майнових прав та обов'язків подружжя», «шлюбу», «надання утримання» тощо та виявлено їх специфіку, а порівняльно-правовий – дав змогу окреслити шляхи імплементації у вітчизняний правовий порядок ефективних напрацювань зарубіжного досвіду законотворення, правової доктрини та судової практики у сфері

регулювання прав та обов'язків подружжя. Ретроспективний та перспективний методи і метод моделювання сприяли формулюванню пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства у досліджуваній сфері. Ці методи застосовувались як універсальні для наукової аргументації низки висновків та пропозицій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: у *науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень проблем прав та обов'язків подружжя у сімейних правовідносинах; *правотворчій діяльності* – для удосконалення положень чинного законодавства України; при створенні нових і внесенні змін до чинних вітчизняних нормативно-правових актів, що стосуються окресленої проблеми; *правозастосовній діяльності* – шляхом застосування практичних висновків та рекомендацій на практиці у сфері виникнення, зміни, припинення, призупинення, поновлення прав та обов'язків подружжя; у *навчальному процесі* – як матеріал для підготовки навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо) та дидактичного супроводу певних тем з навчальної дисципліни «Сімейне право України».

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських конференціях та круглих столах, зокрема: «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 11-13 квітня 2019 р.), «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав» (м. Харків, 19 грудня 2018 р.), «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувача. Основні положення дисертації опубліковано у 9 наукових працях, серед яких 5 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 1 статті (у співавторстві) – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 3 наукові праці – у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних, всеукраїнських конференціях та круглих столах.

Список публікацій здобувачки за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лаптева М. І. Шлюб та фактичні шлюбні відносини (спільні та відмінні риси). *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. Вип. 8. С. 51-58.

2. Байрачна М. І. Функції сім'ї у сімейному праві України. *«Юридичний науковий електронний журнал»*. 2019. № 3 (електронне фахове видання). С. 57-60

3. Байрачна М. І. Деякі аспекти майнових прав та обов'язків подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 55(Том 1). С. 106-110.

4. Байрачна М. І. Загальна характеристика особистих немайнових прав подружжя. *Право і суспільство*. 2019. № 2 (Частина 2). С. 48-52.

5. Байрачна М. І. Правова природа шлюбного договору. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 45-51.

6. Nadion V. V., Lapteva M. I. Subjective obligations in content of subject right under the Ukraine's legislation. European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and the Republic of Poland»: Collective monograph. Volume 1. Sandomiers: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2018. 304-325.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Байрачна М. Теоретичний підхід до визначення майнових прав та обов'язків подружжя. *Закарпатські правові читання: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (11-13 квіт. 2019 р., Ужгород), 2019, Ужгород. С. 93-96.

2. Лаптева М. І. Категорії «шлюб» та «фактичні шлюбні відносини» у сімейному праві. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав: матер. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Ч. Н. Азімова* (19 груд. 2018 р., Харків), 2018, Харків. С. 306-309.

3. Лаптева М. І. Права та обов'язки осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства: зб. наук. праць за матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конф.* (5-6 жовт. 2018 р., Івано-Франківськ), 2018, Івано-Франківськ. С. 92-95.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення в дисертації матеріалів дослідження – науковий.

У результаті попередньої експертизи дисертації Байрачної М.І. «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» у межах фахового семінару, який було проведено на базі кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, та за результатами голосування (з 19 осіб, які взяли участь у голосуванні, за – 19; проти – 0; утримались – 0).

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Байрачної М.І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів

дисертація Байрачної М.І. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Байрачної М.І. на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
доктор юридичних наук, доцент**

 О.А. Явор

Рецензент:

**доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
кандидат юридичних наук, доцент**

 Є.О. Туницька